

Hız. Muhammed ile Arınma

Purification with Prophet Muhammad

 Şefaettin SEVERCAN^{a*}

^a Prof. Dr./Prof., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, severcan@nevsehir.edu.tr

* Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Künye:

Cilt/Volume: 5
Sayı/Issue: 1
Sayfa/Page: 72-90

Geliş Tarihi/Received: 26 Mart 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 20 Mayıs 2025

Yayın Tarihi/Publication Date: 15 Haziran 2025

Atıf/Cite as: Severcan, Şefaettin. "Hz. Muhammed ile Arınma". *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi* 5/1 (Haziran 2025), 72-90.

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaların CC BY-NC 4.0 Lisansı altında yayınlanmaktadır. İkonlar Font Awesome'a aittir.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 License. Icons by Font Awesome.

Öz

Tezkiye/arınma kavramının tasavvufi açıklamaların egemenliği altında ele alındığı, nefis tezkiyesinin öne çıkarılıp diğer anlamlarının perdelenildiği görülür. Nefis tezkiyesi, kuşkusuz, tezkiye kavramının içinde kendisine önemli bir yer bulur, ancak bu önem özellikle Kur'an ve peygamber ile ilgili anlam alanının ihmal edilmesine sebep olmamalıdır. Pek çok ayette dile getirilmesine rağmen tezkiye, tasavvuf alanı hariç, İslami ilimlerde, özellikle de siyer alanında, hakkettiği ilgiye mazhar olamamıştır. Arınma ile ilgili ayetlere bakıldığında, tezkiyenin Hz. Peygamber'in risalet görevinin dört temel esastan biri olduğu görülmektedir. Bu ayetler rehberliğinde arınma; Hz. Muhammed'in insanı, Allah'ın istediği, Kur'an'ın beyan ettiği ve kendisinin tebliğ edip örnekliliğini gösterdiği gibi bir mümin olmanın önündeki engellerden arındırmasıdır. Arındırma Peygamber'in tıpkı vahyi tebliğ etmesi, Kitab'ı ve hikmeti öğretmesi gibi peygamberlik sünneti içinde yer alan ve geçmiş peygamberlerin kitaplarında da yer aldığı bilinen bir risalet niteliğidir. Elbette insana arınma imkânı veren, arınmanın yolunu gösteren, O'nun gösterdiği yoldan gideni temizleyen ve arındıran Allah'tır. Bu bağlamda Hz. Muhammed inananlara Allah'ın ayetlerini okuyan, onları arındıran, onlara Kitab'ı, hikmeti ve bilmediklerini öğreten bir elçi olarak gönderilmiştir. Bu hususların tümünün Peygamber'imizden öğrenilmesi, onun öğretisi doğrultusunda hareket edilmesi aynı zamanda Müslümanlar için iman bakımından bir yükümlülüktür. Arındırmanın kaynağı Rabbimizdir ve onun fiili rehberi, son peygamber Hz. Muhammed gibi insan da arınma ihtiyacı ve sorumluluğu içindedir. Bu ihtiyaç ve sorumluluğu yerine getiren insan dünya ve ahirette varlık amacına ulaşmış ve kurtuluşa ermiştir. Burada, Hz. Muhammed'in tezkiye tasarrufunu paylaşmaya çalışarak hakettiği ilgiye mazhar olmasına katkı sağlamak ve siyer araştırmacılarımıza kapı aralamak istiyorum.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tezkiye, Peygamber, Risalet, Arınma.

Abstract

The concept of tazkiyah (purification) is often interpreted predominantly through a Sufi lens, emphasizing the purification of the nafs (self), while its broader meanings—particularly in relation to the Qur'an and the Prophet—are frequently overlooked. Though nafs purification is indeed central to tazkiyah, this should not obscure other significant dimensions of the term. Despite being mentioned in numerous Qur'anic verses, tazkiyah has not received due attention in Islamic sciences outside Sufism, especially in the field of Sirah (the Prophet's biography). A closer look at the verses reveals that tazkiyah is one of the four fundamental duties of the Prophet Muhammad. In this context, purification means removing the barriers that prevent individuals from becoming the kind of believers Allah desires—those shaped by the teachings of the Qur'an and the Prophet's example. Just as the Prophet conveyed revelation and taught the Book and wisdom, he also purified people—a mission shared by previous prophets. Ultimately, Allah is the one who purifies, but He does so through His chosen messenger. Thus, the Prophet was sent to recite divine verses, purify the believers, and teach them the Book and wisdom. Recognizing this role of the Prophet in tazkiyah is both a theological necessity and a path to a fuller understanding of his mission. This study aims to highlight this often-neglected dimension and open new avenues for Sirah scholarship.

Keywords: Sufism, Purification, Prophet, Prophethood, Purgation.

Giriş

Ömrünü risalet görevine adanmış olan Hz. Muhammed, Kur'an/İslam'ın eksiksiz ve kusursuz bir tebliğcisidir. Buna bağlı olarak da ihtiyaç anında problemi çözüme kavuşturan en üst seviyede bilgi ve hikmet sahibi bir müftü, en üst mahkemede en son hüküm veren hâkim, ordularına komuta eden başkomutan ve iktidarına muktedir bir devlet başkanıdır. İslam âlimleri, Hz. Muhammed'in bu tasarrufları ve bunların bağlayıcılık dereceleri ile ilgili muhtelif sınıflamalar ve değerlendirmeler yapmışlardır. Hz. Peygamber'in tasarruflarının çoğu, genel hüküm ifade eden ve her Müslümanı bağlayan risalet sıfatının gereği tebliğ yoluyla gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'in fetva, risalet ve tebliğ tasarrufları, Müslümanlar için kıyamete kadar sabit bir şerî hükümdür. Fetva, delillere göre Allah'ın hükmünün uygulanması ile; hâkimliği ve yargı özelliği taşıyan tasarrufları, yargı yoluyla davaların çözüme kavuşturulması ile; devlet başkanı olarak yaptığı tasarruflar ise ancak devlet başkanı tarafından ve onun izniyle gerçekleştirilir.¹ Çağdaş İslam hukuk felsefesi araştırmalarında Hz. Muhammed'in tasarruflarının daha fazla adlandırılmalarla tasnifi ve açıklandığı listeler de yapılmıştır. Böyle bir tasnif listesinde Hz. Peygamber'in tasarrufları: 1. teşri/yasama 2. fetva 3. kaza 4. imamet/devlet başkanlığı 5. hidayet rehberliği 6. sulhu gerçekleştirme 7. danışmanlık 8. öğüt/yol gösterme 9. gönülleri en iyiye yönlendirme çabası 10. yüksek hakikatleri öğretme 11. tedip 12. irşadın dışındaki (beşerî, biyolojik) tasarruflar olarak sıralanmıştır.²

Hz. Peygamber'in risaletini ve bu bağlamda tasarruflarını, böyle kategorize ederek tanımlamanın hukuk mantığı açısından elbette çözümleyici bir karşılığı vardır. Ancak bu kategorik yaklaşım, Allah-insan-hayat ilişkisinin diğer alanları için Hz. Peygamber'in rehberlik alanında önemli ihmellere, ötelemelere ve bilinç bölünmelerine sebep olmamalıdır. Bölünmüş bilinçlerin neticesi olarak, sosyal, siyasi, iktisadi, ahlaki vb. alanlara bölünmüş modern hayat önce insana sonra dine daha sonra da risalete öyle bakmaya ve baktırmaya başlamaktadır. Halbuki, İslam bir bütündür. Dolayısıyla Hz. Peygamber, Allah-insan-hayat ve evren ilişkilerinin tamamında "usvetü'l-hasene" (en güzel rehber)dir, örnektir ve rehberliği ile örnekliği bölünemez. Nasıl ki Türk İslam'ı, Arap İslam'ı, Amerikan İslam'ı, Modern İslam, Siyasi İslam ve İlmî İslam gibi adlandırmalar doğru değilse İslam'ı, İslami bilinci bölüp İslami hayatı parçalayarak fıkıh İslam'ı, hadis İslam'ı, tasavvuf İslam'ı gibi isimlerin altına yerleştirmeye kapı aralayacak yaklaşımlar da doğru değildir. Bunların biri diğerinden ayrılmaksızın hepsi birbiriyle, özellikle de Kur'an ve Hz. Peygamber'e aidiyeti sahih olan sünnet ile, uyum içinde olmak kaydıyla İslam'dır. Bunlara İslami ilimlerde bir eğitim-öğretim organizasyonu sonucu branşlaşmalar olmalarının ötesinde anlamlar yüklenmemelidir.

Hz. Peygamber'in risaletinin odak noktası olan tebliğ görevi içinde Kitap (Kur'an) ve hikmetle birlikte zikredilen insanları "tezkiye etmesi/arındırması," Hz. Peygamber'in tasarrufları tasniflerinde doğrudan zikredilmemiş, âdeta yukarıda bahsettiğimiz ihmalin gadrine uğramıştır. Her nedense ilk dönemlerden beri Hz. Muhammed'in hayatını konu edinen eserlerin pek çoğunda onun risaletinin tezkiye edici, arındırıcı boyutu, layık olduğu

¹ Şihabüddin el-Karaî, *el-İhkam fî temyizil-fetava ani'l-ahkam ve tasarrufati'l-kadi ve'l-imam* (Halep: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1967), 86-108.

² Muhammed Tahir b. Aşur, *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz - Mehmet Erdoğan (İstanbul: İklim Yayınevi, 1988), 50-65.

ilgi ve özeni, gereken ihtimam ve saygıyı görmemiştir. Bunun tek istisnası tasavvuf alanıdır. Tasavvuf alanında “süzme, arıtmak, saf ve temiz hale getirmek” anlamına gelen “tasfiye” terimi, özgün ve sınırlı bir anlayış içinde ele alınmıştır. Oysa insanlığın tezkiyesi ve tasfiyesi yani her türlü kir ve günden arındırılması Allah’ın peygamberlerine ve onların sonuncusu olan Hz. Muhammed’e yüklediği bir risalet görevidir. Ayrıca, Allah’tan tezkiye/arınma talebi müminler için de bir yükümlülüktür. Bu makalemizde, Hz. Peygamber’e önemli bir vefa borcu, ilmî bir görev, insanlık için önemli bir ihtiyaç ve bir mümin için önemli bir arınma adımı olarak düşündüğümüz Hz. Muhammed’in tezkiye/arındırma tasarrufunu paylaşmaya çalışacağız.

1. Tezkiyenin Kavram ve Anlam Boyutları

1.1. Kavram Boyutu

Arapça “zekâ” kökünden türemiş olan “tezkiye” kelimesi sözlük anlamı itibarıyla; temizlemek, arındırmak, arıtmak, temize çıkarmak, temiz davranışlar ortaya koymak, ıslah etmek, düzeltmek, fitri olana dönmek, artma, arttırmak, ziyadeleştirmek, çoğaltmak ve nemalanmak demektir.³ Türevleri itibarıyla, ehli-salah olmak, iş iyi olmak, zengin olmak, kalbinde sevgi artmak, Allah’ın bir şeyi artırması, malın zekatını vermek, mal çoğaltmak, övmek, layık olmak, bereket, bereketli yer, her şeyin halis ve pak olanı, günahsız ve masum gibi farklı kullanımları vardır. Aynı kökten olan “zekât” kelimesinin “malın temizlenmesi, semerelenmesi, artması ve salih olması” anlamlarının öne çıkması görüldüğü üzere kök anlamından gelmektedir. Kur’an ve sünnet de zekâtı, taharet, nema, bereket ve meth anlamları doğrultusunda kullanmıştır. Aynı kökten türeyen “tezekkî” kelimesi de sözlük anlamı itibarıyla çok az farklılıklarla aynı anlamları ifade eder.⁴

Tezkiye ile aynı anlamları ifade eden ancak ondan daha kapsayıcı bir diğer kelime de “sa-fe-ve” kökünden gelen “tasfiye” kelimesidir. Sözlükte “süzme, arıtmak, saf ve temiz hale getirmek” demektir. Tasfiye, daha çok, nefsi kötülük ve günah kirinden temizlemek anlamında bir tasavvuf terimi olarak kullanılır.⁵

Terim olarak tezkiye, nefsi (kalbi ve ruhu) inkâr, isyan ve gafletin zulmetinden, yani manevi kir ve perdelerden temizlemektir. “*Muhakkak ki nefsinin tezkiye edenleri kurtulmuştur.*”⁶ ayetinin tefsirinde tezkiye etmeye Beyzâvî (öl. 685/1286), “*nefsini ilim ve amelle geliştirip büyütme*”⁷ anlamını; Neseî, (öl. 710/1310) “*nefsi temizlemek, ıslah etmek ve yararlı işlerle geliştirmek*”⁸ anlamını vermiştir. Tasavvufî anlamda ise tezkiye, temizlenme,

³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab* (Beyrut: Dâru’s-Sadr, 1994), 357; Ragıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî-garîbi’l-Kur’ân*, thk. Safvan Adnan Davudî (Beyrut: Dâru’s-Şâmiye, 1986), 313; Dilaver Selvi, “Beyzavî Tefsirinde Nefis Tezkiyesi ve Takva”, *Tasavvuf, İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 26 (2010/2), 125-161; Ahmet Emin Seyhan, “*Ebu’l-Hasan Harakani’nin Nefis Tezkiyesine Yaklaşımı*”, *Harakani Dergisi* 1 (2014), 1-32; Mustafa Ünver, “Kur’an’ın Tezkiye Prensibine Bir Bakış”, *Araştıran SBE Dergisi* 1/2 (2006), 125-161; Ömer Arif Kelkit, *Kur’an’da Tezkiye* (Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 1999).

⁴ Ali Binol, “Kur’an’da Geçen Tezekkî Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (2017), 189-191.

⁵ Süleyman Uludağ, “Tasfiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/127.

⁶ Şems 91/9.

⁷ Ebû’l-Hayr Abdullah bin Ömer Kadî Beyzâvî, *Envâr-ut-Tenzîl ve Esrâr-ut-Te’vîl: Mecmau’t-Tefasîr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979), 6/519.

⁸ Ebu’l-Berakât Abdullah bin Ahmed en-Neseî, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl: Mecmau’t-Tefasîr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979), 6/519.

nefsi ona bulaşan kir ve pastan temizleyerek onu nefsiemmare mertebesinde nefsimutmaine mertebesine çıkarmaktır. Ruhu manevi kirlerden arındırmaktır.⁹ Tezkiye, fıkıh terimi olarak şahidin adalet vasfını taşıyıp taşımadığının hâkim tarafından soruşturulmasını ifade eder. Güvenilir kimselerin şahit hakkında olumlu görüş bildirmelerine “ta’dil”, olumsuz görüş bildirmelerine “cerh” denir. Olumlu bildirim durumunda şahidin adalet vasfının onaylanması (temize çıkarılması) dolayısıyla soruşturma işlemine “tezkiye” adının verildiği anlaşılmaktadır.¹⁰

1.2. Anlam boyutu

Terim anlamlarına dikkatle bakıldığında, tezkiye, kavram olarak tasavvuf alanının baskın anlam çerçevesi içine sıkışmış ya da onun tarafından kuşatılmış gibi durmaktadır. Yani tezkiyenin anlam çemberi içinde sadece bir tanesi olarak yer alan nefis tezkiyesi öne çıkarak onun diğer anlamlarını âdeta perdelemiştir.¹¹ Oysa nefis tezkiyesini konu edinen pek çok başka ayet zaten vardır.¹² Dolayısıyla konumuza esas olan Hz. Muhammed’in risalet görevi içinde bir tasarrufunu belirten tezkiye ayetlerinin¹³ nefis tezkiyesinde öne çıkarılmasına bir ihtiyaç bulunmamaktadır. Burada belirtmeye çalıştığımız temel husus tezkiye ayetlerinin nefis terbiyesiyle ilgili olup olmadığı değildir. Elbette tezkiyenin içine nefsin tezkiyesi de girer ancak bu, diğer anlam alanlarının özellikle de Kur’ani ve peygamberî anlam alanının ihmal edilmesine ve görmezlikten gelinmesine sebep olmamalıdır. Aşağıdaki üç ayetin sunuluş üslubuna bakıldığında tezkiyenin Hz. Peygamber’in risalet görevinin bir parçası olarak takdim edildiği ve anlam alanının nefis tezkiyesinden ne kadar geniş çerçeveli olduğu görülmektedir.

(Hz. İbrahim ve Hz. İsmail:) “Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder; onlara ayetlerini okusun, Kitab’ı ve hikmeti öğretsin ve onları her kötülükten arındırsın. Şüphesiz, sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.” demişti.¹⁴

(Ey insanlar!) Kendi içinizden size ayetlerimizi okuyup anlatan, sizi kötülüklerden arındıran, size Kitab’ı, hikmeti ve bilmediklerinizi öğreten bir Resul gönderdik.¹⁵

Ümmilere kendi içlerinden, Allah’ın ayetlerini okuyan, onları şirkten arındıran, onlara Kitab’ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen Allah’tır. Oysa onlar daha önce apaçık bir cehalet ve sapıklık içindeydiler.¹⁶

Bu ayetler tezkiyenin Hz. Peygamber’in risaleti bağlamında tebliğ görevi içinde nefis tezkiyesinden daha çok Kitap ve hikmet ile aynı bağlamda “insanın İslami kimlik ve kişiliğine; İslami hayat anlayışı ve yaşayışına zarar veren her kötülükten arındırılması” anlamında bir kavram olduğunu ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle bu ayetler rehberliğinde tezkiye, Hz. Muhammed’in insanı, Allah’ın istediği, Kur’an’ın beyan ettiği ve kendisinin (Resulullah’ın) insanlığa tebliğ edip örnekliğini gösterdiği bir mümin olmanın

⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1999), 491.

¹⁰ Tuncay Başoğlu, “Tezkiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/77.

¹¹ Tezkiyeyi “nefis tezkiyesi” olarak görmenin doğru olmadığı ile ilgili görüşler için bk. İbrahim Sarmış, *Tasavvuf ve İslâm* (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 351; Gazâlî, *İhyâ*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınları, 1974), 2/66; Ebu Bekr Muhammed b. İshak el-Kelâbâzî, *et-Taarruf li Mezhebi Ehli’t-Tasavvuf: Doğu Devrinde Tasavvuf*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979), 186-187.

¹² Âl-i İmrân 3/42; Tevbe 9/103; Ahzâb 33/33.

¹³ Bakara 2/129; Bakara 2/151; Cuma 62/2.

¹⁴ Bakara 2/129.

¹⁵ Bakara 2/151.

¹⁶ Cuma 62/2.

önündeki, arkasındaki büyüklü-küçüklü bütün engel ve tortulardan arındırmasıdır. Yani Müslümanın toplam kalite değeridir, İslam'ı temsil mükemmelliğidir.

2. Arınmanın Kaynağı ve Allah'ın Arındırması

Kur'an, tezkiyeyi Allah'a¹⁷ nispet ederek insanın Allah tarafından tezkiye edileceğini beyan eder. Tıpkı Kur'an ve hikmetin kaynağının Allah olduğu gibi arınmanın kaynağının da Allah olduğuna işaret eder.¹⁸ İslam'a bir davet esnasında Yahudiler, müşrik olmadıklarını, "Allah'ın oğulları ve sevgili kulları olduklarını"¹⁹ bu sebeple kendilerine "sayılı birkaç gün hariç ateş dokunmayacağını"²⁰ söyleyerek kendilerini temize çıkarmaya çalışıyorlardı. Hz. Peygamber'e gelip, gece işledikleri günahların gündüz, gündüz işledikleri günahların da gece bedelinin ödendiğini, dolayısıyla kendilerinin çocuklar gibi günahsız ve temiz olduklarını söylüyorlardı.²¹ Yani bir taraftan Allah'ın oğulları olduklarını iddia ederek Allah'a şirk koşuyorlar, diğer taraftan da bu şirkleri ve Allah'a attıkları iftiraları ile kendilerini temize çıkarmaya çalışıyorlardı. Bu yaman çelişkiye Allah Teâlâ şöyle işaret etti:

*Ey Peygamber! (Allah'ın seçkin kulları olduklarını iddia edip cennete gireceklerini ileri süren) Şu kendilerini temize çıkaranlara (Yahudilere) ne dersin! Hayır! Allah'ın temize çıkarıp cennete koyacağı kimseler Allah'ın dilediği (hidayet yolunu tercih eden) kimselerdir ki onlar kul payı kadar haksızlık görmez.*²²

*Ey iman edenler! Şeytanın peşinden gitmeyin. Kim şeytanın peşinden giderse, bilsin ki o daima hayasızlığı ve kötülüğü emreder. Eğer Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı sizden hiçbiriniz asla günahundan arınamazdı. Fakat Allah, dilediği kimseyi (tevbe edenleri) günahlarından arındırır, tertemiz kılar. Allah (ettiğiniz tevbeleri) hakkıyla iştir, (tevbelerinizdeki samimiyeti) hakkıyla iyi bilir.*²³

Yukarıdaki ayet ile Allah, temize çıkmanın ve arınmanın ancak şeytanın yolundan uzak durup Allah yolunun yolcusu olmakla gerçekleşeceğini, bunun da ancak Allah'ın lütfu ve merhameti sayesinde ve Allah'ın yardımı ile gerçekleşebileceğini açık ve net bir şekilde beyan buyurmuştur. Yukarıda naklettiğimiz Nisa 4/49 ayetinde daha çok itikadi bir arınma öne çıkarken bu ayette, Allah'a iman etmiş olmakla birlikte şeytanın peşine takılma hayasızlığının ve kötülüğünün beyanı ile arınmanın daha çok ibadet boyutu öne çıkarılmaktadır. İmanın nitelikli olanı yani hayata yansıyanı ve onu kontrol edeni, ibadetin de nitelikli olanı yani imana bağlı olanı ve onun gereği olanı anlamlıdır, makbul ve matluptur. Bir başka ifadeyle iman ibadet ile yani düşünce davranış ile aynı cinsten olmalı;

¹⁷ Bakara 2/174; Nur 24/21.

¹⁸ Tezkiye kavramı Kur'an'da türevleriyle beraber elli dokuz yerde geçmektedir: "Zekâ" (Nur 24/21), "zekkâha" (Şems 99/9), "tüzekkû" (Necm 53/32), "tüzekkîhim" (Tevbe 9/103), "yüzekkune" (Nisa 4/49), "yüzekkî" (Nisa 4/49; Nur 24/21), "yüzekkikum" (Bakara 2/151), "yüzekkîhim" (Bakara 2/129, 174; Âl-i İmrân 3/77, 164; Cuma 62/6), "tezekkâ" (Taha 20/76; Fatır 35/18; A'la 87/14), "tezekkâ" (Naziat 79/18), "yetezekkâ" (Fatır 35/18; Leyl 92/18), "yzezekkâ" (Abese 80/3, 7), "ezkâ" (Bakara 2/232; Kehf 18/19; Nur 24/28, 30), "zekiyyen" (Meryem 19/19), "zekiyyeten" (Kehf 18/74) ve otuz iki ayette de "zekat" (Bakara: 43, 83, 110, 177). Bk. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-müfreh li-elfâz'il-Kur'ân'il-Kerîm* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1982), 331-332.

¹⁹ Mâide 5/18.

²⁰ Bakara 2/80. Yahudiler'in bir kısmı, Hz. Musa'nın Tur'da kaldığı kırk gün boyunca buzağıya tapındıkları için (Bakara 2/51) sadece kırk gün cehennemde kalacaklarını söyler. Çoğunlukta olan diğer Yahudiler de dünyanın ömrünün yedi bin yıl olduğunu ve her bin yıl için bir gün olmak üzere yedi gün cehennemde kalacaklarını söylerler.

²¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Kitabevi, 1971), 2/1365-1366.

²² Nisa 4/49.

²³ Nur 24/21.

ibadet imandan, davranış düşünceden çıkmış olmalıdır. Dolayısıyla iman ile ibadet birbirinin ayrık parçaları değil biri diğerinin mütemmim parçası olmalıdır. Ancak böyle bir iman ve böyle bir hayat nitelikli, istenen ve arınmış olur. Bu arınma da ancak insanın iman ve ibadet, düşünce ve davranış olarak Allah yolunu tercih etmesi ve bu tercihi Allah'ın uygun görmesi yani onaylaması ile Allah'tan insana bir lütuf ve yardım olarak gerçekleşir. Allah'ın insanlığa en büyük lütuflarından, en görünen merhamet ve yardımlarından önde gelen ikisi; insanların içinden seçtiği, onlara örnek kıldığı kurtuluş çağrılı peygamberleri ve onlarla gönderdiği kurtuluş rehberi kitaplarıdır.

Allah'ın arındırması ile ilgili bir diğer ayet şöyledir: *“Allah’a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle değiştirenlere gelince, işte bunların ahirette bir payı yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları arındırmayacaktır. Onlar için sadece acı bir azap vardır.”*²⁴ Ayetin, çıkarları uğruna verdikleri sözleri ve ettikleri yeminleri hiçe sayan, dinlerini çıkarlarına aracı kılan Yahudiler hakkında indiği söylenmekle²⁵ birlikte, hükmü aynı günahı işleyen herkesi içine alır. İniş sebeplerinin, ayetin anlaşılmasında kolaylık sağlayan canlı bir örnek tablo teşkil ettikleri muhakkak olmakla birlikte ayetin hükümlerinin aynı suçu ve günahı işleyen herkesi kapsadığı da muhakkaktır. Dolayısıyla ayet ahiret inancı olan herkese hitap etmekte ve onlara şöyle demektedir: Sakın! İncancınızı, dininizi, Müslümanlığınızı sözlerinize ve çıkarlarınıza kalkan yapmayın! İslami kimliğinizi çıkarlarınız için muhatabınızı ikna etme ve aldatma aracı olarak kullanmayın! Eğer böyle yaparsanız, dininizi, Kitab'ınızı, Peygamber'inizi çıkarlarınızın, servetlerinizin, makamlarınızın basamağı yaparsanız zirvelerinize, dininiz üstünde zehirli yılanlar gibi kıvrım kıvrım sürünerek çıkarsanız kıyamet günü Allah sizin yüzünüze bakmayacak; sizi muhatap kabul etmeyecek, sizinle konuşmayacak ve sizi kirlettiğiniz İslami kimliğinizden arındırmayacaktır. İslami kimliğini ve kişiliğini koruyan müminlere gösterdiği merhameti size göstermeyecek, onlara lütfettiği yardımı ve arınmışlığı sizden esirgeyecektir. Allah'a teslim olan, O'na sığınan ve O'na O'nun istediği gibi kul olma bilinciyle yönelen bir Müslüman için bundan daha önemli, daha vahim, daha korkutucu ve mutlaka içine düşülmemesi gereken bir günah kuyusu hiç olabilir mi? Kurtubî'nin bu ayetten çıkardığı şu hükme de katılmamak mümkün değildir: *“Mahkemeye sunulan deliller çerçevesinde lehine verilen kararın doğru olmadığını bilen kişiye hakimin verdiği hüküm elde edileni helal kılmaz.”*²⁶

Konuyla ilgili bir diğer ayet de şöyledir:

*Allah'ın indirdiği kitaptaki bir kısım bilgileri gizleyip onu az bir paha ile değişenler yok mu, işte onların yiyip de karınlarına doldurdıkları, ateşten başka bir şey değildir. Kıyamet günü Allah ne kendileriyle konuşur ve ne de onları temize çıkarır. Orada onlar için can yakıcı bir azap vardır.”*²⁷

²⁴ Âl-i İmrân 3/77.

²⁵ Fahreddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, nşr. Abdurrahman Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye) 8/106-107; Ebu Muhammed Abdül-Hak İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-aziz*, nşr. Abdü's-Selam Abdü's-Şâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 1/459-460; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî el-Harezmi, *el-Keşşâf an hakâiku't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûh'i-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/438-439.

²⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 4/120.

²⁷ Bakara 2/174.

Bu ayetin de bir önceki gibi çıkarları uğruna kendi kutsal kitaplarındaki bazı bilgileri saklayan ve bazı bilgileri de gerçek anlamından ve amacından saptıracak şekilde değiştirerek yorumlayan Yahudi din bilginleri ve Yahudi liderleri hakkında indiği²⁸ söylenmekle birlikte ayetin hükmü aynı günahı işleyen herkesi içine alır. İbn Abbas, Katade ve Süddî gibi tâbiin müfessirleri ayette Yahudilerin menfaatlerinin kesileceği kaygısıyla sakladıklarının kitaplarındaki Hz. Muhammed'in peygamberliği hakkındaki bilgiler olduğunu; Hasan el-Basrî de gizlediklerinin Allah'ın hükümleri olduğunu söyler.²⁹ Servetlerinin, zenginliklerinin, işlerinin, makamlarının, mevkilerinin, statülerinin, siyasetlerinin, kurumlarının, meslek ve meşreplerinin, kısaca çıkarlarının zarar göreceği endişesi ile Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in risaletinde yer alan bir bilgiyi, yani bir hükmü, buyruğu, yasağı, sakındırmayı, tavsiyeyi, övgüyü, yergiyi saklayan veya maksadının dışına çıkaran hedefinden saptıran yani eğip büken ilim sahipleri, makam sahipleri ve diğerleri doğrudan bu ayetin muhatabıdır. Bunları yapan ilim ve makam sahipleri karınlarına, yani dünya hayatlarına, kendilerini yakıp yok edecek ateş doldurmaktadırlar. Kıyamet günü Allah onların ne yüzlerine bakar ne onları affeder ne de temize çıkarır. Onlar Allah'a ve Peygamber'ine karşı işledikleri bu ihanet suçları ve kirleriyle cehennem ateşini boyarlar. Bu onların Allah'ın ayetlerini çıkarlarına araç edinerek, asıl anlamlarını gizleyecek biçimde yorumlayıp gerçek anlamlarından saptırmak suretiyle dünyada dalaleti hidayete, ahirette azabı arınmaya değişmeleri sebebiyle kendi tercihlerinin sonucudur. Takip eden iki ayette: *"İşte onlar hidayet karşılığında sapıklığı ve mağfiret karşılığında azabı satın almışlardır. Oysa ateşten ne kadar az korkar görünüyorlar! İşte böyle, ilahi kelamı, hakikati sergilemek için indiren Allah olduğundan, ona karşı kendi görüşlerini dayatanlar derin bir açmazdadırlar."*³⁰ buyurulmak suretiyle içine düşülen bu durumun vahameti ve korkunçluğu, Allah'ın dinini çıkarlarına basamak yapanların hidayet karşılığında sapıklığı ve mağfiret karşılığında azabı satın almaları olarak değerlendirildikten sonra bu duruma düşmek "kendi görüşlerini Allah'a karşı dayatmak" olarak tanımlanarak âdeta insanı titretir. Bu Kur'an tablolarında açık ve etkileyici bir şekilde görüldüğü üzere, insana arınma imkânı veren, arınmanın yolunu gösteren, O'nun gösterdiği yoldan gideni temizleyen ve temiz tutan, arındıran ve arınmış tutan, bütün bunları sadece kendisinin bir lütfu ve merhameti olarak yapan Yüce Allah'tır.

3. Peygamberlik ve Arındırma

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın arındırması yanında peygamberlerin de Allah tarafından insanları arındırmak üzere görevlendirildiklerini beyan eder. Başka bir ifadeyle kulluk bilinciyle Allah'a yönelenlerin, O'na sığınanların, O'nun dinine teslim olanların, Allah'ın hoşnut olmayacağı İslami kimlik ve kişiliklerini oluşturan düşünce ve davranışlarından arınmaları için peygamberlerinin risaletine arındırma tasarrufu koymuştur. Bu tasarruf peygamberler için risalet görevinin bir tamamlayıcısıdır. Hz. İbrahim, oğlu Hz. İsmail ile Kâbe'yi inşa edip³¹ bitirdikten sonra bazı isteklerini lütfetmesi için Allah'a dua ederler.

²⁸ Yahudi liderlerinden, Ka'b b. Eşref, Ka'b b. Esed, Malik b. es-Sayf, Huyey b. Ahtab ve Ebî Yasir b. Ahtab hakkında gelmiştir. Bk. Razi, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 5/25-26.

²⁹ Razi, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 5/26.

³⁰ Bakara 2/175-176.

³¹ Müfessirler genellikle Kâbe'nin yerinde daha önce bir yapı bulunduğunu, bunun zamanla (Nuh Tufanı'nda) harap olup üstünü kum örtüsünün kapattığını, Hz. İbrahim'in bu eski temelleri açığa çıkararak bunların üzerine Kâbe'nin binasını yükselttiğini belirtirler. Ayrıca Kâbe'nin ilk defa melekler veya Hz. Adem tarafından yapıldığına dair bazı rivayetleri aktarırlar. Ancak Taberî bu hususta kesin bir bilgimizin bulunmadığını belirtirken çağdaş

Allah'tan, nesillerinden gelecek ümmetin³² Allah'a teslim olup itaat eden halis kullar olmalarını ve onlara kendi soylarından Kitab'ı ve hikmeti öğretecek, onları her kötülükten arındıracak bir peygamber göndermesini isterler.

Hani İbrahim, İsmail ile "Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster. Tövbemizi kabul et. Çünkü sen, tövbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın. Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder; onlara ayetlerini okusun, Kitab'ı ve hikmeti öğretsin ve onları her kötülükten arındırsın. Şüphesiz, sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin." demişti.³³

Çok büyük ekseriyetle müfessirler bu duanın Allah tarafından kabul edildiğini ve bunun Hz. Muhammed'in risaleti olduğunu söylerler.³⁴ Nitekim Hz. Muhammed, "Ben atam İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesiyim."³⁵ buyurmak suretiyle Hz. İbrahim'in duasının kabulünün kendi peygamberliği olduğunu net olarak beyan etmiştir.³⁶

Ayetin devamında Hz. İbrahim ve Hz. İsmail kendi soyundan seçilip gönderilmesi için dua ettiği peygamberin görev alanı ile ilgili de özellikle öne çıkardıkları talepleri şöyle olmuştur: 1. İnsanlara Allah'ın ayetlerini okuyup bildirmesi, tebliğ etmesi. 2. Onlara Kitab'ı, hikmeti³⁷ öğretmesi. 3. Onları, başta şirk ve putlara saygı olmak üzere tebliğ ettiği dinin

müfessirlerden M. Reşid Rızâ, söz konusu rivayetleri kıssacıların uydurması saymakta, özellikle bir kısım Yahudilerin yaydıkları İsrailiyat türünden rivayetler olarak nitelemekte ve Kâbe'nin ilk defa Hz. İbrahim tarafından inşa edildiğini ifade etmektedir. Bk. Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 1/211.

³² Ümmet, çoğu aynı kökten gelen, önceki kuşaklardan devralınan özelliklerin veya ortak menfaat ve ideallerin ya da din, zaman, vatan gibi faktörlerin bir araya getirdiği insan topluluğunu ifade eder. Dinî anlamda bir peygambere inanıp onun yolundan giden cemaate, ilahi dinlere mensup kavimler topluluğuna ümmet denir. Muhammed ümmeti, İslam ümmeti, Hristiyan ümmeti gibi. Kur'an bütünlüğü içinde ümmet kavramı hakkında daha geniş bilgi için bk. T. İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, 71-75; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/211. Medine Sözleşmesi veya Medine Vesikası olarak isimlendirilen Hz. Peygamberin Medine'ye hicretini takiben Yahudiler ve diğer Medineliler ile yaptığı anlaşma metninde "ümmet" vatandaşlık anlamında kullanılmıştır. Anlaşma metninin ilk iki maddesi şöyledir: "*Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adına. Bu, Allah Resulü Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli Müminler ve Müslümanlar ve bunlara tâbi olanlarla, yine onlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla savaşanlar arasında düzenlenmiş bir yazıdır. Bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet teşkil ederler. (İnnehüm ümmetün vâhidetün min dünü'n-nâs.)*"³² Burada önemli bir husus, anlaşmaya taraf olan Yahudiler'in ve gayri Müslimlerin, Hz. Muhammed'in siyasi otoritesine boyun eğmeleri bir şekilde onu kabul etmeleri sebebiyle onların da "ümmet" içinde zikredilmeleridir. Bu tanımlama, ayrıca yirmi beşinci maddede: "*Benî 'Avf Yahudileri müminlerle birlikte bir ümmettirler.*" denilmek suretiyle Yahudilerin ümmete eklemlendikleri bir kez daha ve isim zikredilerek açıkça ifade edilmiştir. Burada "ümmet" vatandaşlığın üst kimliği olarak kullanılmaktadır. Günümüzde "ümmet" anlam farklılaşmasına ve özelleşmesine uğrayarak daha çok inanç ve din birliğini ifade eden bir terim olarak kullanılmaktadır. Bk. Şefaettin Severcan, *Hz. Muhammed: Devletten Medeniyete* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2020), 414-415.

³³ Bakara 2/128-129.

³⁴ Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1984), 2/570-571.

³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/127-128; 5/262; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/656.

³⁶ Hadiste, İbrahim'in duasından maksat konumuz olan 129. ayet, İsa'nın müjdesinden maksat da Hz. İsa'nın İsrailoğullarına hitaben, "*Ey İsrailoğulları! Bilin ki benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim.*" mealindeki Saf suresinin 6. ayetidir. Müslümanların, "Allahümme salli" ve "Allahümme bârik" dualarında, Hz. Peygamberle birlikte Hz. İbrahim'i de saygıyla anmaları bu duaya teşekkür mahiyetindedir.

³⁷ Hikmet, dini peygamberinin öğrettiği ve anlattığı gibi bilmek ve anlamaktır. Hak ile batılın arasını vahyin ve peygamberin rehberliği ile ayıracak ve Hak olanın yanında yer alacak düşünce ve davranış bilgisinin, anlayışının sahibi olmaktır. Hikmetle ilgili İbn Kesir'in şu nakli açıklayıcıdır: "*Hikmet dinde anlayıştır. Hikmet, peygamberlik*

kusur, suç ve günah gördüğü bütün düşünce ve davranış kirlerinden arındırması. İbn Abbas burada arındırmanın “Allah’a itaat ve ihlasa sevk etme” olduğunu söyler.³⁸ İkisi de peygamber olan Hz. İbrahim ve Hz. İsmail elbette peygamberin görev alanının bunlarla sınırlı olmadığını biliyorlardı. Dualarında bu üç görev alanını öne çıkarmaları, kuvvetle muhtemeldir ki bizzat yaşamaları sebebiyle bunları peygamberliğin görev alanı, peygamberlerin tasarrufları ile ilgili en temel görevler olarak görüyorlardı. Nice yüz yıllar sonra Hz. Muhammed’i peygamber olarak gönderdiğinde onun görev alanı olarak Allah’ın bu duayı birebir denilebilecek aynılıkte tekrar etti.

*Nitekim kendi içinizden size ayetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size Kitab’ı ve hikmeti talim edip bilmediklerinizi size öğreten bir resul gönderdik.*³⁹

*Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah’ın ayetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkardan) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler.*⁴⁰

“Hz. Muhammed’in Arındırması” kısmında ele alacağımız bu ayetlerle birlikte aynı mealdeki Âl-i İmrân 3/164 ve Cuma 62/2 ayetleri, bir anlamda Hz. Muhammed’in peygamberliğinde Hz. İbrahim ve Hz. İsmail’in dualarının kabulüne işaret ederken diğer anlamıyla da ayetlerde belirtilen görev alanı içinde geçen “arındırmanın” tıpkı vahyi tebliğ, Kitab’ı ve hikmeti öğretmesi gibi peygamberliğin tasarruf sünneti içinde yer aldığını, bunun bir peygamberlik niteliği olduğunu beyan eder. Kur’an-ı Kerim, Firavun’a tebliğ için gitmesi öncesinde yüce Allah’ın Hz. Musa’ya buyruğunu Hz. Peygamber’e hitaben şöyle nakleder:

*(Ey Peygamber! Neden üzülüyorsun?) Sana Musa’nın haberi gelmedi mi? Hani Rabbin ona kutsal vadi Tuvâ’da şöyle seslenmişti: “Firavun’a git! Çünkü o çok azdı. Ona de ki: Nasıl, arınmağa gönlün var mı? (Seni, şirkten arınıp tek Allah’a inanmaya davet ediyorum.) Seni Rabbinin yoluna iletmemi ister misin? (Sana Rabbine gidecek yolu gösteriyorum.) Böylece O’na karşı gelmekten çekinesin.”*⁴¹

Hz. Muhammed’in teselli edildiği anlaşılan bu ayetlerde Hz. Musa’nın Firavun’u Allah’ın birliğine davet etmesi onu arınmaya davet etmesiyle bir tutulmuştur. Hz. Musa risalet görevi içinde Allah’ın buyruğu ile Firavun’u kendisine tabi olmakla arınmaya davet etmiştir.

Âlâ suresinde “Doğrusu feraha ermiştir temizlenen/arınan; Rabbinin adını anıp O’na kulluk eden... Şüphesiz bu (anlatılanlar), önceki kitaplarda, vardır. İbrahim ve Musa’nın kitaplarında.”⁴² buyrulmakla, arındırma ve arınma ile ilgili hususların, daha önceki ilahi

hassasıdır ve Resulullah’ın nitelikleri arasındadır. Hikmet, söz ve davranışta isabet etmektir. Hikmet, cehalet ve hatadan döndürmektir, bu da söz ve davranışta isabetle ve her şeyi yerli yerine koymakla mümkün olur. Bazı filozoflar hikmeti, ‘Beşerî takat ölçüsünde Tanrı’ya benzemektir.’ diye ifade etmişlerdir. Muhammed İbn İshâk der ki: ‘Onlara Kitab’ı ve hikmeti öğretecek.’ ayetinden maksat, dini öğretiler emirlerini yerine getirmelerini sağlayacak, kötülüğü öğretiler korunmalarını temin edecek ve Allah’a itaatleri arttıkça, Allah’ın kızdığı suçlardan kaçındıkça Allah kendilerinden hoşnut olduğunu haber verecek demektir. ‘Şüphesiz ki Aziz, Hakîm olan Sensin, Sen.’ Yani hiçbir şeyin aciz bırakmadığı aziz sensin. Şüphesiz ki O, her şeye kadirdir. Fiillerinde ve sözlerinde hikmet sahibidir. Eşyayı yerli yerine yerleştirir. Çünkü bilgisi, hikmeti ve adli bunu gerektirir.” Bk. İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 2/571-572.

³⁸ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 2/571.

³⁹ Bakara 2/151.

⁴⁰ Âl-i İmrân 3/164.

⁴¹ Nâzi’ât 79/15-19.

⁴² Âlâ 87/14-15, 18-19.

kitaplarda ve daha önce gönderilmiş olan peygamberlerde, bunlar içinde özellikle de Hz. İbrahim ve Hz. Musa'nın kitaplarında yer aldığı çok net olarak beyan edilmektedir.

Peygamber'in arındırma özelliği hakkında Bakara 2/151'in tefsirinde Elmalılı Hamdi Yazır şunları söyler:

Sizi her türlü şirk ve gûnahtan, insanlığın yüceliğini lekeleyecek maddi ve manevi çirkinliklerden, pisliklerden temizleyecek, hakkın temiz, pak adaletli bir şahidi haline getirecek ve çoğaltıp düzenleyecek bir hayata sevk ediyor. Hem size bütün filozoflara ders verecek kitap ve hikmet öğretiyor, okuma-yazma bilmezken size kitap ve yazı belletiyor. Her türlü hikmeti içine alan hukuk ilmi ve şartlarını, kanun koymadaki hikmeti, yüksek ahlakı, toplumun sırlarını, insanlığın menfaatini, dünya ve ahiret ilmini, kainat nizamında geçerli ve hükümler olan kanunları ve ilahi sünnetin sonucunu, bunların tatbik ve uygulama şeklini sözlü ve fiilî sünneti ile öğretiyor. Size hiç bilmediğiniz, akıl ve düşünce ile bilme imkânını bulamayacağınız şeyleri, gayba ait sırları ve ahiretle ilgili durumları vahiy ile bilip öğretiyor. Öğretiyor da sizi dünyanın ustası, cihanın hâkimi olacak ve bütün insanların örnek alacakları, orta yolu tutan bir ümmet teşkil edecek bir hâle getiriyor.⁴³

Son peygamber Hz. Muhammed başta olmak üzere bütün peygamberler, dinî hayatın rehberi olduğu kadar dünyevi hayatın da rehberidirler. Aslında bu iki hayatı ayrı ayrı telakki etmek doğru değildir. Din dünya hayatının anlamıdır ve onu mükemmelleştiren ölçüsüdür. İnsan, dünya hayatından beklediği ve ihtiyaç duyduğu her anlamlı mükemmelliği bedenini ve gönlünü eristireceği en asil huzuru dinde bulur. Din, insanlığın dünyasını ve hayatını, yaratılış amacına ve hakikatine uygun şekilde yaşamasının kurallarıdır. Din ve dünya hayatı birbirine bağlı, biri diğerinin tamamlayıcısı tek bir hayatın iki parçasıdır. Dolayısıyla dinleri insanla buluşturan bütün peygamberler her iki alanda da insanların en doğru hayat kılavuzlarıdır. Risaletlerinin bir parçası olan arındırma görevleriyle Müslüman'ın toplam kalite değerinin ve İslam'ı temsil mükemmelliğinin rehberleridirler.

Peygamberler bu çerçevede ayrıca birer medeniyet öncüsüdürler. Lakin çağımızın insanı, bu hakikati görmezden gelerek peygamberlerin medeniyet kurucusu olarak gösterdiği faaliyetlerden çok onların sadece dinî rehberliğini öne çıkarmaktadırlar. Bu durum da insanı ve hayatı, muhtaç olduğu peygamber rehberliğinden uzaklaştırmaktadır. Peygamberî değerlerin uzağında kurulan medeniyetler de insanlığa aradığı huzurlu hayatı bir türlü verememektedir. Çünkü Allah, insanı yeryüzünün halifesi olarak yaratmış; onu yeryüzünün geçici sahibi kılmış ve ona yeryüzüne hükümler olma imkân ve yeteneği bahşederek önüne medeni hayat hedefi koymuştur. İnsanlığı bu hedefe engelsiz ulaştıracak en önemli ihtiyaçlardan biri arınmışlıktır ve bunun da rehberleri hiç şüphesiz peygamberlerdir. Bu bağlamda bütün ilahi dinler bir din olduğu kadar da birer medeniyet, bütün peygamberler de birer medeniyet kurucusudurlar.⁴⁴

4. Hz. Muhammed'in Arındırması

Kur'an, tezkiyenin/arındırmanın Allah'a aidiyetini⁴⁵ belirttikten sonra onun dünyada insan ile bağının peygamberi aracılığı ile olduğunu açıkladığını; peygamber eliyle arınmışlığın, Müslüman kimliği ve kişiliğinin temsil ettiği değerlerin bütününe sahip olmak

⁴³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/539; Hamza Aktaş, "Kur'an'da Arınma (Tezkiye) Yöntemiyle Nefsin Eğitimi", *The Journal Of Academic Social Science Studies* 59 (2017), 176.

⁴⁴ Severcan, *Hz. Muhammed: Devletten Medeniyete*, 23-28.

⁴⁵ Bakara 2/174; Nur 24/21.

ve bunu kirletecek her günah, suç, eksik ve kusurdan uzak durmak olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Bu bağlamda arındırma görevinin Hz. Muhammed'e bakan yüzünü ve onun şahsında insanlığa hitabeden dilini Kur'an pek çok kere gündeme getirmiştir. Hz. Muhammed'in arındırmasını doğrudan ele alan ayetlerin⁴⁶ mesajlarını paylaşmaya çalışalım.

"Nitekim kendi içinizden size ayetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arandıran, size Kitab'ı ve hikmeti talim edip bilmediklerinizi size öğreten bir resul gönderdik."⁴⁷ ayet-i kerimesi yüce Allah'ın Hz. Muhammed'e, inananlara vahyi iletmekten hemen sonra onları arındırma, onlara Kitab'ı, hikmeti ve bilmediklerini öğretme görevi yüklediğini beyan etmektedir. Bir başka ifadeyle Hz. Muhammed inananlara Allah'ın ayetlerini okuyan, onları arandıran, onlara Kitab'ı, hikmeti ve bilmediklerini öğreten bir elçi olarak gönderilmiştir. Buna göre:

1. Vahyi tebliğ,
2. Kötülüklerden arındırma/temizleme,
3. Kur'an-ı Kerim'i öğretme,
4. Hikmeti öğretme,⁴⁸
5. Bilmediklerini öğretme

konuları Hz. Muhammed'in risaletinin temel konuları ve temel risalet görevleri arasında yer alır. Bu hususların "tümünün Peygamberimizden öğrenilmesi, onun öğretisi doğrultusunda hareket edilmesi Müslümanlar için imani bir yükümlülük de içermektedir."⁴⁹ Bu yükümlülüğün gerekliliğini açık bir dille vurgulayan birçok ayet vardır.⁵⁰ Böylece insanlar, bir taraftan, var oluş amacını yerine getirebileceği en önemli ve en doğru bilgilere, arınmış tertemiz en iyi bir kalbe, örnek bir İslami kimliğe ve mükemmel bir İslami kişiliğe sahip olur. Diğer taraftan, sahibi görüldüğü her şeyi kendisine lütfedenin ve onların asıl sahibinin Rabbi olduğu idrak ve şuuru ile O'na sığınma ve teslim olma yükümlülüğünü; bütün bunları Rabbinden kendisine getiren Hz. Peygamber'i en güzel örnek ve onu hayatının rehberi edinme yükümlülüğünü yerine getirmiş olur.

*Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkardan) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler.*⁵¹

Bu ayette yüce Allah âdeti yukarıdaki Bakara 2/151 ayetini tekrarlayarak, insanlığa vahyi tebliğ edecek; böylece onları kötülüklerden arındıracak, onlara Kur'an-ı Kerim'i ve hikmeti öğretecek bir peygamber göndermesini, ona inanan ve tabi olanlar için Allah'ın büyük bir lütfu olduğunu beyan ediyor. Ayrıca bundan önce onların apaçık bir şirk sapıklığı içinde olduklarını, onların bu şirk sapıklığından, Hz. Muhammed'i peygamber olarak

⁴⁶ Bakara 129, 151; Âl-i İmrân 3/164, Cuma 62/2.

⁴⁷ Bakara 2/151.

⁴⁸ İbn Kesir burada hikmeti, sünnet olarak açıklar. Bk. İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3/624.

⁴⁹ İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadis* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2000), 4/263.

⁵⁰ Bu ayetlerden birkaçı şöyledir: "De ki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun; Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayandır, esirgeyendir." (Âl-i İmrân 3/31); "Kim resule itaat ederse, gerçekte Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, biz seni onların üzerine koruyucu göndermedik." (Nisa 4/80). "Resul size ne verirse artık onu alın, sizi neden sakındırırsa artık ondan sakının ve Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, cezası pek şiddetli olandır." (Haşr 59/7).

⁵¹ Âl-i İmrân 3/164.

kendilerine göndermesiyle kurtulduklarını dolayısıyla kurtuluşa ermelerinin de Allah'ın lütfu olduğunu bildiriyor. Genelde tüm insanlığın özelde Müslümanların, kurtuluşları için bu kurtuluş çağrısına mutlaka kulak vermeleri gerektiğine işaret ediyor. Oysa tıpkı Mülk suresinin son ayetinde: “(Ey Muhammed! Hakikati inkâr edenlere) de ki: Suyunuz çekilirse, söyleyin bakalım, size kim yeni bir akar su getirebilir?”⁵² buyurulduğu gibi, Allah, peygamber ve kitap göndermemiş olsaydı bu kurtuluşu kim sağlayabilirdi? İnsanlar kurtuluş rehberi olmadan neyi nasıl yapacaktı? Dolayısıyla insanlık bu büyük lütfun kıymetini de bilmelidir. Çünkü bu büyük nimete aldırış etmeyenleri veya ona hak ettiği saygınlığı göstermeyenleri Allah cehennemle uyarmaktadır: “Allah'ın nimetine nankörlükle karşılık veren ve sonunda kavimlerini helak yurduna sürükleyenleri görmedin mi? Onlar cehenneme girecekler. O ne kötü karargâhtır!”⁵³

Hz. Muhammed'in arındırmasını doğrudan ele alan ayetlerin üçüncüsünde de yüce Allah şöyle buyurur: “Ümmilere kendi içlerinden, Allah'ın ayetlerini okuyan, onları şirkten arındıran, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen Allah'tır. Oysa onlar daha önce apaçık bir cehalet ve sapıklık içindeydiler.”⁵⁴

Bu ayette, yukarıda naklettiğimiz Bakara 2/151 ve Âl-i İmrân 3/164 ayetleri âdeta tekrarlanarak, özelde daha önce cehalet ve sapıklık içinde olan ümmi Arap toplumuna genelde bütün insanlığa Allah'ın ayetlerini okuyan, onları şirkten arındıran, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten ve böylece onların kurtuluş rehberi olan Hz. Muhammed'i gönderenin Allah olduğu hakikati bir defa daha vurgulanıyor. Bu ayetlerden anlaşıldığına göre genelde peygamberler özelde Hz. Muhammed insanları arındırırken evvela onları şirkten temizleyerek itikatlarını arındırırlar. Onlara arınmanın ve arınmış kalmanın bilgisini ve yolunu öğretirler. Arınanları “güzel ahlakla nitelendirip onlara övgülerde bulunur, onları hak üzerinde birleştirirler.”⁵⁵

Ayetin başında hem Hz. Peygamber'in ilk muhatapları olan Hicaz bölgesi Arap toplumunun hem de Hz. Muhammed'in ümmi olduklarına dikkat çekilmektedir. Râgıb el-İsfahânî (öl. 343/954), “ümmî” kelimesinin sözlük anlamlarını, yazamayan ve bir kitaptan okumayan; herhangi bir (ilahi) kitabı olmayan; bilgi azlığı veya bilgisizlik; yazma alışkanlığı olmayan topluluğa mensup olan şeklinde sıralar.⁵⁶ İbn Manzur da (1232-1311) ümmiyi, “annesinden doğduğu huy, tabiat üzere kalmış ve okuma yazma öğrenmemiş kimse” olarak zikreder.⁵⁷ Önemli bir dilci olan Zeccac ümmiyi “okuması ve yazması güzel olmayan, okuma-yazma eğitimi almamış annesinden doğduğu hâl üzere devam eden kimse” olarak tanımlar.⁵⁸ Terim olarak, Râgıb el-İsfahânî, ümmilik vasfının, (ilahi) bir kitapları olmayan Arap toplumu için kullanılan bir terim oluşunu söyler.⁵⁹ İsfahânî başta olmak üzere diğer lügat âlimlerinin tanımlarından yola çıkarak terim olarak ümmiyi şöyle tanımlayabiliriz: Mensubu olduğu toplumun kültürel bir parçası olarak, yazması olmayan, okuma ve yazmayı öğrenmek için bir eğitim görmemiş, ilahi bir kitabı olmayan ve böyle bir kitap da okumamış,

⁵² Mülk 67/30.

⁵³ İbrahim 14/28-29.

⁵⁴ Cuma 62/2.

⁵⁵ Enver Bayram, “Kur'an'a Göre Tezkiyenin İmkânı,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017), 979.

⁵⁶ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 92-95.

⁵⁷ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 12/34.

⁵⁸ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 15/151.

⁵⁹ İsfahânî, *Müfredât*, 95.

anasından doğduğu hâl üzere yaşamaya devam eden kimsedir. Ümmilik, Ehl-i Kitab'ın karşıtı olarak daha önce kendilerine ilahi (kutsal) kitap verilmeme, başka herhangi bir ilahi kitap okumama ve yazmama, bir şekilde ilahi bir kitapla muhatap olmama bağlamında Mekke Araplarının temel niteliklerinden birini ifade etmektedir. Aynı şekilde Hz. Muhammed de risaletinden önce hiçbir ilahi kitap okumamış ve yazmamış ümmi bir peygamberdir.⁶⁰ Bu tanımın unsurlarının her biri Kur'an ayetlerinde geçmektedir. Hadislerde ise daha çok "annesinden doğduğu huy, tabiat üzere kalmış, okuma-yazma öğrenmemiş, asla ilahi bir kitap okumamış kimse"⁶¹ anlamlarıyla kullanılmıştır. İmam Mâtürîdî ümmileri, "Allah'a ibadeti bilmeyen, ibadetlerinde putlara yönelen ve kitap okumayanlar" olarak tanımlar.⁶²

Ümmi kelimesine "okuma-yazma bilmeyen" anlamı ez-Zeccâc (öl. 241/855-311/923) tarafından yüklenmiş ve İbn Manzur da dâhil olmak üzere sonraki dilciler de bu manayı sözlüklerinde ve kitaplarında ifade edegelmişlerdir.⁶³ Zeccâc'ın kelimeye yüklediği bu anlam Kur'an'daki kullanımları ile uyum içerisinde olmamasına rağmen sonraki dilciler bu anlamı desteklemek için kelimeye Kur'an içerisinde bir köken bulmaya çalışmışlardır. Hâlbuki söz konusu kelime Zeccâc'dan bir asır önce vefat etmiş olan dil, fıkıh ve tefsir üstadı Ferrâ (144/761-762-207/822) tarafından ümmet/toplum kökeninden hareketle "*kendisine kutsal kitap verilmemiş olan kişi/toplum*" şeklinde ifade edilmiştir.⁶⁴

Bu tanımlardan anlaşılmaktadır ki, bu ayetler ümmiliğe atıf yapmakla Arap toplumunun "Cahiliye Dönemi" olarak adlandırılan Hz. Peygamber öncesi dönemlerini, kendilerine kutsal kitap verilmediği, bir ilahi kitap okumadıkları ve yazmadıkları yani bir şekilde ilahi bir kitapla muhatap olmadıkları için apaçık bir cehalet ve sapıklık dönemi olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla, Allah'ın kitabını ve peygamberini dışlayan, onlarla ilgileri olmayan veya ilgilerini kesen toplumlar da aynı değerlendirmeye muhataptırlar. Ümmi olanlarla ümmi gibi inanan ve davrananlar arasında bir fark yoktur. Hz. Peygamber onlara vahyi tebliğ etmek; onları kötülüklerden arındırmak, onlara Kur'an-ı Kerim'i ve hikmeti öğretmek suretiyle onları cehalet ve sapıklıktan kurtarmak üzere bir lütuf olarak Allah tarafından gönderilmiştir.

Yukarıda, bütün ilahi dinlerin bir din olduğu kadar da birer medeniyet, bütün peygamberlerin de birer medeniyet kurucusu olduklarını söylemiştik. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in, insanlıkla buluştuğu İslam dini insanlığın en büyük medeniyet planlamasıdır. Bu planlamanın teorisi Allah'a ait iken pratik temellerini atan ve ilk uygulamalarını yapan Hz. Muhammed'dir. Bu temeller, büyük ölçüde, Kur'an'ın buyrukları çerçevesinde ve Rabbani kontrol altında, Resulullah'ın risalet ve nübüvvet görevlerinin tabii bir sonucu olarak şekillendi. Zira, Hz. Peygamber'in risalet ve nübüvvet görevi sadece kendisine verilen vahyi tebliğ etmekten ibaret değildi; tebliğ ettiği dine insanları davet etmek, dinin esaslarını açıklayıp bizzat yaşamak, gönderildiği toplumu bu doğrultuda yönetip yönlendirmek⁶⁵ ve insanları arındırarak⁶⁶ yeni bir toplum modeli oluşturmak da

⁶⁰ Severcan, *Hz. Muhammed: Devletten Medeniyete*, 329.

⁶¹ Tirmizî, "Kıraat", 11 (No: 2944).

⁶² Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanhoğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 15/150.

⁶³ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Kur'an'a Giriş*, çev. Muhammed Coşkun (İstanbul: İlimyurdu Yayınları, 2010), 137.

⁶⁴ Câbirî, *Kur'an'a Giriş*, 141. Geniş bilgi için bk. Severcan, *Hz. Muhammed: Devletten Medeniyete*, 307-330.

⁶⁵ Nisâ 4/105.

⁶⁶ Bakara 129, 151; Âl-i İmrân 3/164, Cuma 62/2.

onun görevleri arasındaydı. Bu sebeple Resulullah bizzat dini yaşayarak dolayısıyla kendisini arındırarak insanlara bunun nasıl mümkün olduğunu gösterdi.⁶⁷ Müminler de ona uymak ve itaat etmek;⁶⁸ onun emir ve yasaklarına boyun eğmek sorumluluğu yanında eylemlerine ve örnek davranışlarına tabi olmak⁶⁹ ve onu örnek almakla⁷⁰ emrolunmuşlardır.⁷¹ Bu emirleri benimseyip hayatına yansıtan her mümin onun rehberliğinde arınacak⁷² ve arınmış medeniyetin bir tuğlası olacaktır. Böylece, insanlığa insanca yaşayacağı en doğru yolu gösteren bir müjdeci, bir uyarıcı ve âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Hz. Muhammed'in⁷³ Yüce Allah'ın bütün insanlara verdiği en büyük nimet oluşu⁷⁴ hayat bulacaktır. Nitekim bu büyük nimetin iyi anlaşıldığı ve hayat rehberi edildiği dönemlerde Allah'ın onunla gönderdiği vahiyler ve evrene yerleştirdiği ayetler iyi okunmuş; insanlık aydınlanmış, bilgi ve erdemlerle donanmış, başarıdan başarıya koşmuştur. Müslümanlar bu en büyük nimetin yani Hz. Muhammed'in gösterdiği yolda yürüdüğü yüzyıllarda, Kitap ve hikmetle arınmış bir kimlik ve kişilikle insanlığa örnek ve önder olmuş bir medeniyetin kurucuları olmuşlardır.

5. İnsanın Arınması

Arındırmanın kaynağı yüce Rabbimiz, fiilî rehberi ve örneği peygamberler, dolayısıyla son peygamber Hz. Muhammed olduğu gibi arınma ihtiyacı ve sorumluluğu içinde olan da insandır. Bu ihtiyaç ve sorumluluğu yerine getiren insan dünya ve ahirette varlık amacına ulaşmış ve kurtuluşa ermiştir. Rabbimizin şu beyanı tefsirine ihtiyaç bırakmayacak kadar açık ve bir o kadar da vecizdir: *“Doğrusu feraha ermiştir temizlenen/arınan; Rabbinin adını anıp O'na kulluk eden.”*⁷⁵

İnsan evvela, arınma ihtiyacı bilincine erişmek suretiyle arınmaya hazır hale gelir. Bu bilincin ve imkânın kendisine cenabı Hakk'ın bir lütfu olduğuna inanır. Sonra da tamamen özgür iradesiyle, yaratılış amacıyla örtüşen bir idrak içinde bu bilincin ve lütfun gereği kulluğunu, bunları kendisine bahşeden Allah'a bedenî ve kalbî bir şuurla şükran arzı nezaketi ve sorumluluğu içinde yerine getirir. Böylece Allah'ın birliğine en üst derecede iman edip kendisini her türlü şirk, kötülük ve günahattan korur; nefsin kontrol altına alıp dinin emir ve yasaklarını eksiksiz yerine getirir. Sonunda dünya ve ahirette varlık amacına ulaşır ve kurtuluşa erer. Bu yol haritasında ilk adım, arınma isteği ve talebinin insan tarafından atılması, sonra da bir bütün olarak hayatına aktarılmasıdır. Çünkü arınma, kişinin bilerek, şuur ve idrak ile bütün benliğinin sadece Rabbine teslim olma iradesiyle ancak bireysel olarak gerçekleşir. Bunun kaynağı Cenabı Hakk'ın:

Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. Yüğü (günahı) ağır gelen kimse onu taşımak için (başkasını) çağırırsa, bu çağırıldığı akrabası da olsa, onun yükünden bir şey yüklenmez. Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı kılanları

⁶⁷ Bakara 2/143; Nahl 16/89; Hac 22/78; Ahzâb 33/45; Feth 48/8; Müzemmil 73/15.

⁶⁸ Âl-i İmrân 3/32; Nisâ 4/64, 80; Mâide 5/92; Nûr 24/54.

⁶⁹ Âl-i İmrân 3/31; A'râf 7/157.

⁷⁰ Ahzâb 33/21.

⁷¹ Ahmet Özel, “Hz. Peygamberin Yöneticilik Misyonu”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti Hz. Peygamber Dönemi* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 1/671.

⁷² Bakara 2/151; Âl-i İmrân 3/164; Cum'a 62/2.

⁷³ Enbiyâ 21/107; Ahzâb 33/40; Sebe' 34/28.

⁷⁴ A'râf 7/157; Bakara 2/61.

⁷⁵ Â'lâ 87/14-15.

*uyarabilirsin. Kim arınırsa/temizlenirse kendi lehine (kendisi için) arınmış/temizlenmiş olur. Dönüş sadece Allah'adır.*⁷⁶

buyruğunun, hakkaniyet ve adaletin en seçkin yerinde kadim bir abide gibi insanlığa yol gösteren, “*Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.*” cümlesidir. Bu cümle, insani sorumluluğun hiç değişmeyecek en temel ilkesidir. Modern insanlığın âdeta kendine perestîş edinircesine böbürlenerek dile getirdiği, işine geldiğinde de istediği gibi eğip büküldüğü “cezaların şahsiliği” ilkesinden nice bin yıllar öncesinin eğilip bükülmeyen kadim ilkesidir. İnsanlık için Allah'ın adaletinin görkemli bir göstergesidir. Biri istese bile başkasının günahını yüklenemeyeceğinin, onu sorumluluğundan kurtaramayacağını en kesin ve en veciz beyanıdır. Başkalarının günahlarını paylaşacaklarını bekleyen hatta bunu inançlarının bir temel unsuru haline getiren Mekke müşrikleri şahsında bâtil kurtuluş arayışlarına ve arayanlarına kesin bir reddiyedir.

Arınma talebinin insandan gelmesi hususunda Hz. Peygamber'in başından geçen şu olay oldukça açıklayıcıdır: Hz. Peygamber, Utbe b. Reb'â ve Ebû Cehil b. Hişam gibi Mekke'nin putperest önderleri ile konuşuyor, onlara İslam'ı anlatıyordu. Kabul etmeleri hâlinde Mekke toplumunun onların peşinden giderek İslam'ı daha kolay benimseyeceklerini düşünüyordu. Bu sırada âmâ olan Abdullah b. Ümmü Mektum (öl. 23/643) Hz. Peygamber'in yanına geldi ve Hz. Peygamber konuşmaya devam ederken: “Allah'ın sana öğrettiklerini bana da okuyup öğretir misin?” dedi. Bunu birkaç defa tekrar edince Hz. Peygamber, İbn Ümmü Mektum'un, böyle zamansız şekilde sözünü kesmesini hoş karşılamayarak suratını astı ve yüzünü çevirdi. Bunun üzerine, Hz. Muhammed'i sitemli ifadelerle uyan, kimlere verilecek emeğin daha doğru olacağını kesin olarak bilemeyeceğini, üstelik topluluğun ileri gelenlerinden de sorumlu olmadığını bildiren Abese suresinin şu ayetleri geldi:

*Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü. (Ey Muhammed!) Ne bilirsin, belki de o arınacak yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek. Kendini muhtaç hissetmeyene gelince; sen, ona yöneliyorsun. (İstemiyorsa) onun arınmamasından sana ne! (Ondan sen sorumlu değilsin.) Allah'a karşı derin bir saygıyla korku içinde koşarak sana geleni ise bırakıp ona aldırmyorsun.*⁷⁷

Hz. Peygamber'in İbn Ümmü Mektum'a yüzünü asması, elbette onu küçümsemesi veya ondan hoşlanmaması sebebiyle değil yaptığı önemli bir görüşmeyi yarıda kesmeyi uygun bulmaması sebebiyle olmalıdır. Bununla ilgili Fahreddin Râzî, Mâtürîdî'den naklen: “*Bu durum Allah yanında en doğru olana uygun değildi ve Resulü'nü en doğruyu terketmekle ikaz etti. Yoksa bu ikaz mahzurlu olanı işlemesi sebebiyle değildi.*”⁷⁸ dedikten sonra kendisi ilginç bir yorum yapar. Râzî'ye göre, bu sırada İbn Ümmü Mektum Müslümandı ve müşrik liderlerin Müslüman olması daha önemliydi. Bu sebeple Hz. Peygamber önemli olan İbn Ümmü Mektum'dan daha önemli olan müşrik liderlerin Müslüman olmalarını tercih etmiştir. Böyle bir tercih ile tebliğ görevi yaptığı esnada Hz. Peygamber'e engel olduğu için aslında İbn Ümmü Mektum'un ikazı gerekirken, dışarıdan, zenginlerin, güçlülerin, ileri

⁷⁶ Fâtır 35/18.

⁷⁷ Abese 80/1-10.

⁷⁸ Fahreddin er-Razi, *İsmetü'l-enbiya*, nşr. Muhammed Hicazî (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1406/1986), 154; Sinanoğlu, “Kelamcıların İsmet Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi,” 184; Ahmed b. Mahmud es-Sabunî, *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiya*, nşr. Mehmet Bulut (İzmir: İzmir Yüksek İslam Enstitüsü, 1981), 144-145.

gelenlerin fakirlere, zayıflara tercih edildiği ve kalplerinin kırıldığı algısına sebep olduğu için ikaza Hz. Peygamber muhatap olmuştur. Muhtemelen kınama olayı bundan dolayı gerçekleşmiştir. Ona göre, Hz. Peygamber'in bu sebeple burada kınanması, onun günah işlediği anlamına gelmez. Hz. Peygamber'in bu tavrı, daha iyi olanı terk etme anlamına gelir. Bu da günah olarak kabul edilemez.⁷⁹ Konuyla ilgili pek çok farklı yorumlar da vardır.⁸⁰ Bu tablo açıkça göstermektedir ki, her şeyden evvel arınmayı, arınacak kişi, Allah'a derin bir saygı ve teslimiyet içinde istemelidir. Çünkü Hz. Peygamber'in arındırma yönelimi arınmayı isteyene yöneliktir. Ayrıca arınmaya ihtiyaç duymayanın arınması da söz konusu değildir. Bu genelde İslam'ın gereği, özelde de müminin imani ve insani sorumluluğunun gereğidir.

Sonuç

Resulullah'ın ayetlerde dile gelen özelliklerinden bir kısmını kolayca ve bir çırpıda şöyle sıralayabiliriz: O diğer insanlar gibi bir insandır,⁸¹ lakin insanların yakutudur, en değerlisi ve kıymetlisidir. O, İnsanlara örnektir,⁸² yüksek bir ahlak üzeredir.⁸³ Allah'ın büyük lütuf ve esirgemesine nail olmuş, kendisine hikmet bahşedilmiş⁸⁴ ve ilim verilmiştir.⁸⁵ O insanları şirkten tezkiye eden/arındıran, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğretendir.⁸⁶ Kaba ve katı yürekli olmamış;⁸⁷ ilahi yardımla desteklenmiş,⁸⁸ ilahi gözleme/korumaya mazhar olmuş,⁸⁹ hidayete/en doğru yola erdirilmiş,⁹⁰ üzerine sükunet ve huzur duygusu indirilmiştir.⁹¹ İnananlara çok düşkün, şefkat kaynağı ve merhamet pınarıdır.⁹² Ayrıca hadis ve siyer kaynaklarında belirtildiğine göre, üstün vasıflarla donatılmış; derin bir sezgi, anlayış ve kavrayış kabiliyeti olan; sağlam bir hafızası, etkili bir hitabeti, ihlas, sabır, cesaret, hilm, cömertlik, hayâ, vefa, tevazu, adalet, emanet, iffet, dürüstlük gibi üstün vasıflara sahiptir.⁹³

Kur'an, Hz. Muhammed'in insanlığı itikadi ve amelî her çeşit kirlerinden arındırmasını, dört temel risalet görevinden biri olarak beyan etmiştir. Bu beyanlardan biri olmasına ve pek çok ayette dile getirilmesine rağmen arındırma, tasavvuf alanı istisnasıyla, genel olarak İslami ilimlerde ama özellikle siyer alanında hakkettiği ilgiye mazhar olamamıştır. Oysa insanlığın tezkiyesi yani her türlü kir ve günden arındırılması Allah'ın peygamberlerine ve onların sonuncusu olan Hz. Muhammed'e yüklediği bir risalet görevidir. Konuyu daha da önemli kılan bir başka boyutu ise tıpkı "Kitap" ve "hikmet" gibi "arınma"nın da

⁷⁹ Râzî, *et-Tefsîrül-kebir* (Beyrut: Dârul-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 31/54-57.

⁸⁰ Burada yüz çevirenin Hz. Muhammed olmadığı, bu ifadenin muhatabının müşriklerden Velid b. Muğîre olduğu, Hz. Muhammed'in yanında bulunan kâfirlerden yüz çevirdiği şeklinde rivayetler bulunmaktadır. Bu son rivayetler zorlama yorumlardır. Bk. Abdülkerim Bingöl, "Kur'an'da Hz. Muhammed'e Yönelik Eleştiriler", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/7 (2016), 53.

⁸¹ İsrâ 17/93; Kehf 18/110; Fussilet 41/6.

⁸² Ahzâb 33/21.

⁸³ Kalem 68/4.

⁸⁴ Nisâ 4/113; İsrâ 17/39, 87.

⁸⁵ Bakara 2/145; Âl-i İmrân 3/61; Ra'd 13/37.

⁸⁶ Cuma 62/2.

⁸⁷ Âl-i İmrân 3/159.

⁸⁸ Enfâl 8/62; Tevbe 9/40; Fetih 48/3.

⁸⁹ Tûr 52/48.

⁹⁰ En'âm 6/161; Yâsîn 36/4; Zuhuruf 43/43; Feth 48/2; Hac 22/67; Duhâ 93/7.

⁹¹ Tevbe 9/26, 40; Fetih 48/26.

⁹² Tevbe, 9/128.

⁹³ Severcan, *Hz. Muhammed: Devletten Medeniyete*, 26.

Peygamberimizden öğrenilmesi, onun öğretisi doğrultusunda hareket edilmesi, pek çok ayette vurgulandığı gibi⁹⁴ Müslümanlar için imani bir yükümlülüktür.⁹⁵

Hakem/Peer-review: Çift Taraflı Kör/Double Blind.

Teşekkür/Acknowledgements:

-

Beyanname/Declarations:

1. Özgünlük Beyanı/Statement of Originality:

Bu çalışma özgündür.

2. Yazar Katkıları/Author Contributions:

Makale tek yazarlıdır.

3. Etik Kurul İzni/Ethics approval:

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

4. Finansman-Destek/Funding-Support:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

5. Çıkar Çatışması Beyanı/Competing interests:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

⁹⁴ Bu ayetlerden birkaçı şöyledir: “De ki: Eğer siz Allah’ı seviyorsanız bana uyun; Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.” (Âl-i İmrân 3/31); “Kim resule itaat ederse, gerçekte Allah’a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, biz seni onların üzerine koruyucu göndermedik.” (Nisa 4/80). “Resul size ne verirse artık onu alın, sizi neden sakındırırsa artık ondan sakının ve Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah, cezası pek şiddetli olandır.” (Haşr 59/7).

⁹⁵ İzzet Derveze, *et-Tefsîrû'l-hadis* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2000), 6/263.

KAYNAKÇA

- Abdülbaki, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1982.
- Aktaş, Hamza. "Kur'an'da Arınma (Tezkiye) Yöntemiyle Nefsin Eğitimi". *The Journal Of Academic Social Science Studies* 59 (2017), 173-187.
- Başoğlu, Tuncay. "Tezkiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/77. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Bayram, Enver. "Kur'an'a Göre Tezkiyenin İmkânı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017), 978-986.
- Beyzâvî, Ebü'l-Hayr Abdullah bin Ömer Kadı. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl: Mecmau't-Tefasîr*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979.
- Bingöl, Abdulkarim. "Kur'an'da Hz. Muhammed'e Yönelik Eleştiriler". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/7 (2016), 47-72.
- Binol Ali. "Kur'an'da Geçen Tezekkî Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (2017), 185-206.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Kur'an'a Giriş*. çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: İlimyurdu Yayınları, 2010.
- Derveze, İzzet. *et-Tefsîrü'l-Hadis*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2000.
- Gazâlî. *İhyâ*. çev. Ahmet Serdaroglu. İstanbul: Bedir Yayınları, 1974.
- İsfahânî, Ragıb. *el-Müfredât fî-garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvan Adnan Davudî. Beyrut: Dâru's-Şâmiye, 1986.
- İsfahânî, Ragıb. *Müfredât: Kur'an Kavramları Sözlüğü*. çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- İbn Aşur, Muhammed Tahir. *İslâm Hukuk Felsefesi*. çev. Vecdi Akyüz - Mehmet Erdoğan. İstanbul: İklim Yayınevi, 1988.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdül-Hak. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-aziz*. nşr. Abdü's-Selam Abdü's-Şafi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1984.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1994.
- Karafi, Şihabüddin. *el-İhkam fî temyizi'l-fetava ani'l-ahkam ve tasarrufati'l-kadi ve'l-imam*. Halep: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1967.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kelâbâzî, Ebu Bekr Muhammed b. İshak. *et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf: Doğuştan Devrinde Tasavvuf*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979.
- Kelkit, Ömer Arif. *Kur'an'da Tezkiye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li-ahkâmî'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.

- Mâturîdî, Ebû Mansur. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Vanlıoğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
- Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullah bin Ahmed. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl: Mecmau't-Tefasîr*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979.
- Özel, Ahmet. "Hz. Peygamberin (s.a.s.) Yöneticilik Misyonu". *İslâm Tarihi ve Medeniyeti: Hz. Peygamber Dönemi*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- Râzî, Fahreddin. *Et-Tefsîru'l-Kebîr*. nşr. Abdurrahman Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Râzî, Fahreddin. *İsmetü'l-Enbiya*. nşr. Muhammed Hicazî. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1406/1986.
- Sabunî, Ahmed b. Mahmud. *El-Müntekâ min ismeti'l-enbiya*. nşr. Mehmet Bulut. İzmir: İzmir Yüksek İslam Enstitüsü, 1981.
- Sarmış, İbrahim. *Tasavvuf ve İslâm*. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- Selvi, Dilaver. "Beyzavi Tefsirinde Nefis Tezkiyesi ve Takva". *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 26 (2010/2), 125-161.
- Severcan, Şefaettin. *Hz. Muhammed: Devletten Medeniyete*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2020.
- Seyhan, Ahmet Emin. "Ebu'l Hasan Harakani'nin Nefis Tezkiyesine Yaklaşımı". *Harakani Dergisi* 1 (2014), 1-32.
- Uludağ, Süleyman. "Tasfiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/127. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1999.
- Ünver, Mustafa. "Kur'an'ın Tezkiye Prensibine Bir Bakış". *Araşan SBE Dergisi* 1/2 (2006), 125-161.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1971.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer. *El-Keşşâf an hakâiku't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûh'i-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

